

ایران پژوهی در ژاپن:

دکتر هاشم رجبزاده

(بخش ایرانشناسی دانشگاه مطالعات خارجی او ساکا)

کتابها و مقاله‌های تازه

۱۱۳

جامعه ایرانشناسی ژاپن با همه تغییر و تفاوت سلیقه‌ها و گرایش‌ها که به تناسب احوال روز، بجا و نابجا، در کار آن پیدا می‌آید، همچنان پویاست و نمونه‌ای از تلاش و تکاپوی پی‌گیر مردم سرزمین آفتاب برای پیشتاز بودن در عرصه جهانی و واپس نماندن از هم‌تایان باختر زمینی. امسال (۱۳۸۳ خورشیدی) هم ایرانشناسی ژاپن با کتابها، مجموعه مقاله‌ها، و رساله‌های علمی که حاصل تلاش و تحقیق پژوهندگان این عرصه در صحنه پر رقابت جامعه دانشگاهی و پژوهشی ژاپن است، بخشی از یافته‌های خود را در میان نهاد و با کتابهای تازه و مقاله‌های متعدد در مجلات علمی و تحقیقی به غنای منابع ایرانشناسی به زبان ژاپنی افزود. نوشته زیر مروری کوتاه است بر عمده این آثار، شامل کتابها و مقاله‌های چاپ شده که به لطف دوستان دانشگاهی و ایران پژوه ژاپنی برایم رسیده است. مجالس علمی و تحقیقی و گردهمایی‌های سالانه بنیادهای خاورشناسی و ایران پژوهی ژاپن مقوله دیگری است که در مقاله‌ای جداگانه باید به آن پرداخت.

کتابها

فهرست تازه منابع فارسی در تویوئونکو

محققان ایران پژوه و کتاب‌شناس ارجمند آقایان تاکاشی ایوامی و یوشی فوسا. سه کی بار

دیگر همتی جانانه در کار نهاده و فهرستی مشروح از منابع مربوط به ایران موجود در تویو بونکو یا کتابخانه شرقی (بخش شرقشناسی کتابخانه مجلس ژاپن) فراهم آورده‌اند، که در تابستان سال ۲۰۰۴ از سوی این کتابخانه در ۱۸۲ صفحه و محتوی ۳۹۵ مدخل و دو فهرست راهنما (پدیدآوردگان و عناوین کتابها) در قطعی کوچک و چاپی پاکیزه منتشر شده است. نام این فهرست به انگلیسی در روی جلد آن چنین یاد شده است:

An Annotated Catalogue of Publications on the Islamic Revolution of Iran in the Toyo Bunko, edited by Iwami Takashi and Seki Yoshifusa (Toyo Bunko, Tokyo, 30/7/2004).

ایران در ۶۵ مبحث

مجموعه مقاله‌هایی زیر عنوان «ایران تو شیرو تامه نو ۶۵» (مطالعات زمینه‌ای: ۶۵ مبحث برای شناختن ایران)، فراهم آمده به همت خانم پروفیسور امیکو اوکادا و آقایان کیتاهارا و سوزوکی، در پاییز سال ۲۰۰۴ از سوی نشر آکاشی در دسترس خوانندگان ژاپنی زبان در آمد. این کتاب، چنانکه عنوان آن نشان می‌دهد، مجموعه‌ای است از ۶۵ مقاله اصلی و چندین مقاله پیوسته در مباحث گوناگون برای به دست دادن شناختی کلی از ایران و فرهنگ و ادب و جامعه آن که در فراهم آوردنش بیش از پنجاه چهره شناخته شده در ایران پژوهی ژاپن شرکت داشته‌اند. فراهم آوردگان کوشیده‌اند تا مقالات و مطالب خواسته شده برای این دفتر نمایی فراگیر از فرهنگ و جامعه ایران برای شناخت بهتر ژاپنی زبانها پیدا آورد، و از هر یک از پژوهندگان مقاله‌ای کوتاه و فشرده در سه - چهار صفحه در زمینه تحقیق و تخصص او گنجانده و فهرستواره‌ای از تقویم تاریخ ایران از بنیاد گرفتن هخامنشیان در نیمه سده ششم پیش از میلاد تا تحولات سال ۲۰۰۴ میلادی در پایان کتاب افزوده‌اند، و در پی آن کتابنامه‌ای نسبتاً مفصل و نیز «استدراک» دو کوشنده این تألیف. شرح حال کوتاهی از مقاله دهندگان هم ختم این دفتر است.

فراهم آوردن مقاله‌های کوتاه و ساده در معرفی جنبه‌های گوناگون فرهنگ و جامعه ایران با نوشته آسان فهم و تصویرهای گویا که با چاپی پاکیزه و قیمتی مناسب در دسترس غیر اهل تخصص در آمده کاری شایسته و سزاوار تقدیر است؛ زیرا که به آشنا شدن بهتر و بیشتر مردم ژاپن با فرهنگ و مردم ایران یاری خواهد کرد.

جشن‌نامه شاهزاده میکاسا

به سنت رایج ژاپن در تجلیل از سالمندان معزز و کامیاب، که در مناسبت‌های ۶۰، ۷۰، و ۸۸

● هیروکو نیشی زاوا (شاهدخت ساسانی) - دکتر هاشم رجب‌زاده و پروفسور کوچی کامی اوکا متخصص زبانهای ایران باستان در جشن هشتاد و هشت سالگی شاهزاده میکاسا که انجمن خاورشناسی ژاپن برگزار کرده بود. (۲۷ نوامبر ۲۰۰۴).

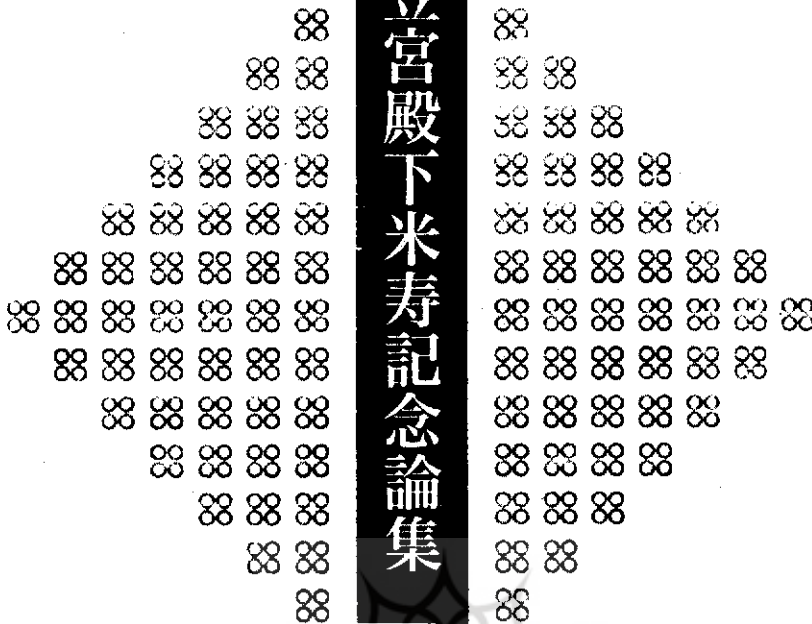
۱۱۵

● شاهزاده میکاسا (عموی شرق‌شناس امپراطور ژاپن) ۲۷ نوامبر ۲۰۰۴

三笠宮殿下米寿記念論集

● روی جلد جشن نامه هشتاد و هشت سالگی شاهزاده میکاسا

سالگی آنها جشنی برگزار می‌کنند، در نوامبر سال ۲۰۰۴ میلادی (آذر ماه ۱۳۸۳) مجلس ضیافتی در توکیو از سوی انجمن خاورشناسی ژاپن به افتخار شاهزاده میکاسا عموی دانشمند امپراتو ژاپن و رئیس افتخاری این انجمن برگزار و از کوشش‌ها و دستاوردهای علمی این شاهزاده دانش‌پژوه تجلیل شد. در این مناسبت جشن‌نامه‌ای مفصل حاوی بیش از یکصد سخن که به همت پروفیسور ته‌ایچی ایموتو ایران‌پژوه و از اعضای مدیره انجمن خاورشناسی فراهم آمده و به صورتی زیبا و پاکیزه چاپ شده است به شاهزاده میکاسا تقدیم شد. این کتاب، با عنوان «میکاسا نومی یا دنکا ییچو کینین رونشو» (جشن‌نامه ۸۸ سالگی شاهزاده میکاسا)، که از سوی نشر شوبو چاپ شده، دارای ۵۸ مقاله علمی و ۵۱ یادگارنامه و خاطره نوشته اهدا شده است که با فهرستهای پیوست آن (شرح حال کوتاه مقاله دهندگان و فهرست نامه‌های اهداکنندگان هزینه انتشار آن) و مقدمه‌ای در شرح حال و دستاوردهای علمی و اجتماعی شاهزاده ژاپنی، در نزدیک به یک هزار صفحه از چاپ در آمده است. مقاله‌های آمده در این جشن‌نامه متنوع و بیشتر نوشته خاورشناسان عضو انجمن شرق‌شناسی ژاپن (اورینتو گاکای) است، که هر یک بخشی از حاصل یافته‌های علمی خود را در این دفتر فرانهاده‌اند. از ایران دو مقاله در این جشن‌نامه آمده است؛ یکی با عنوان «اختر ایرانیان در روزنامه اختر استانبول» نوشته استاد ایرج افشار با ترجمه ژاپنی آقای کوئیچی هاندا استاد مؤسسه زبانها و فرهنگهای آسیا و افریقا در توکیو، و دیگری در

● روی جلد چهار داستان تغزلی فارسی نوشته خانم امیکو اوکادا

معرفی احوال اوانس خان مساعد السلطنه نخستین وزیر مختار ایران در ژاپن در اوایل عهد پهلوی اول نوشته هاشم رجبزاده و ترجمه خانم یوکو فوجیموتو استاد ایرانشناسی دانشگاه مطالعات خارجی اوساگا. سهم مطالب مربوط به ایران در این مجموعه در مقایسه با جشن‌نامه‌های ۶۰ و ۷۰ سالگی پرنس میکاسا اندک می‌نماید، که باید امید داشت که این نمونه نمودار وضع و جریان مطالعات ایرانشناسی در ژاپن نباشد.

چهار داستان تغزلی فارسی

کتاب تازه‌ای از خانم پروفیسور امیکو اوکادا زیر عنوان «پروسیا یوتسو نو مونوگاتاری» (چهار داستان [تغزلی] فارسی) در آغاز بهار سال ۲۰۰۴ از سوی انتشارات هیبوشا در توکیو منتشر شد. این کتاب باز نوشته‌ای است از داستانهای شاهنامه (زال و سیمرغ)، بهره‌ای از خسرو و شیرین نظامی (عشق خسرو و شیرین، پیوند آنها، و مرگ شیرین)، روایت نظامی از داستان لیلی و مجنون، و بهره‌ای از هفت پیکر نظامی (دلدادگی و قهرمانیهای بهرام). درباره داستان زال و سیمرغ گفته‌اند که به داستان ژاپنی مونونو که می‌ماند است. در این داستان گرگی دختری را که چهره آشنای داستان است می‌پرورد.

خانم اوکادا با وصفی گیرا و دلنشین و زبانی فاخر و زیبا مقدمه‌ای به ژاپنی برای این داستانها

و شرحی برای هر کدام نگاشته، و از آنمیان عشق مجنون به لیلی را به داستان رومرو و ژولیت که برای ژاپنی‌ها آشناست مقایسه و به جنبه‌های عارفانه و آسمانی این عشق اشاره و در این سمت و سو نتیجه‌گیری کرده است.

فصلی را در پایان این کتاب که مترجم و محقق پس از آوردن گزارش ژاپنی داستانها به نتیجه‌گیری برآمده، خانم یویی یوشی ساکی دانشجوی ایرانشناسی دانشگاه مطالعات خارجی اوساگا چنین خلاصه کرده است: «ایرانیان در حدود ۵۵۰ سال پیش از میلاد در حوالی مرزهای امروزی ایران پادشاهی هخامنشی را بنیاد کردند. این مردم در گذر این هزاره‌ها فراز و نشیب بسیار از سر گذرانده، و در تلاش بقا مبارزه‌ها و مقاومت‌های بی‌امان داشته‌اند. رویدادهایی که بیشترین تأثیر فرهنگی را داشت تاختن اسکندر و آمدن فرهنگ یونانی همراه آن، و دیگر تهاجم عرب در سده هفتم میلادی و راه یافتن طریقت و فرهنگ اسلام به ایران بود. ادب فارسی بعد از اسلام در پی دوره آشوب و آشفتگی که سه قرن کشید، به شکوفایی و بالندگی رسید. گونه‌های اصلی شعر فاخر این دوره مثنوی، رباعی، و غزل است. امروز می‌توان ادب قدیم فارسی قرنهای دهم تا پانزدهم میلادی را پشتوانه واقعی فرهنگ و اندیشه ایرانی دانست. مثنوی در هر دوره موضوعی دیگر دارد؛ در سده دهم (چهارم هجری) از اساطیر و افسانه‌های ملی روایت می‌کند؛ از قرن یازدهم تا قرن سیزدهم (سده‌های پنجم تا هفتم هجری) از عشق سخن می‌گوید؛ و از قرن سیزدهم تا قرن پانزدهم (سده‌های هفتم تا نهم هجری) شرح و بیان تصوّف است. فردوسی شاهنامه را سرود تا روح استقلال و والایی ایرانی را که با حمله عرب سرکوب شده بود بیدار کند؛ و با این داستانها ملت ایران دوره آشوب و غلبه بیگانه را پشت سر گذاشت و زمینه برای بار آمدن شاعرانی که زیباترین داستانها و مثنویهای عاشقانه را در دوره تعالی و بالندگی ایران ساختند فراهم آمد. نظامی نمونه والای این شاعران است. او در گنجینه زاده شد و بار آمد، و در این شهر که گذرگاه اقوام مختلف اما در حوزه فرهنگ ایرانی بود لطیف‌ترین احساسهای بشری را در مثنویهایش، از آنمیان خسرو شیرین، لیلی و مجنون، و هفت پیکر، تصویر کرد. ازین آثار نسخه‌های خطی نفیس نوشته شد، و نقاشان هنر عالی نگارگری خود را با تصویر مجالس وصف شده در آن نشان دادند بدینسان هنر مینیاتور به اوج رسید. بهزاد، هنرمند سده پانزدهم (نهم هجری) از استادان این هنر است که آثارش اکنون گنجینه موزه بریتانیا است.»

آیین زرتشت

ترجمه ژاپنی کتاب آیین زرتشت (Zoroastrianism) نگاشته پاولا هارتس Paula Hartz (نشر مؤلف، ۲۰۱۳) به قلم پروفیسور شونسو که اوکونیشی محقق تمدن ایران باستان و اساطیر ایرانی

ゾロアスター教

● روی جلد زورو استا - کیو (آیین زرتشت)

در دسامبر سال ۲۰۰۴ منتشر شد. آقای اوکونیشی، دانش آموخته بخش ایرانشناسی دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا و استاد این دانشگاه که اکنون اداره مرکز آموزش زبان ژاپنی اینجا را در عهده دارد، بیشتر درباره اساطیر ایران و فولکلور و فرهنگ مردم سرزمین ما تحقیق می‌کند و بیشتر با همکاری خانم استاد امیکو اوکادا ترجمه‌ای از نیرنگستان صادق هدایت و چند متن شاخص دیگر در زمینه فرهنگ عامه را به ژاپنی در آورده و منتشر ساخته بود. با علاقه و توجهی که مردم ژاپن به ایران باستان و تمدن و فرهنگ آن دارند، کتاب تازه استاد اوکونیشی می‌تواند در پیشرفت معرفت عامه درباره ایران کهن و آشنایی آنها با رمز و راز آیین زرتشت یاری کند. ترجمه «آیین زرتشت» (با عنوان ژر آستاکیو) همراه فهرست‌های مکمل آن و تصاویر گویا به صورتی پاکیزه در سلسله کتابهای «ادیان جهان» از چاپ در آمده و گنجینه‌ای است که بر غنای کتابخانه محققان و دستداران ژاپنی ایرانزمین می‌افزاید.

دستور زبان فارسی به ژاپنی

خانم تروکو ساتو چاپ تازه‌ای از کتاب خود، دستور زبان فارسی، را به ژاپنی منتشر کرده است. این کتاب ترجمه‌ای است که خانم ساتو از تألیف ای. ا. رویینچک مؤلف روسی فراهم آورده، و شرح ساده و خوش طرح و ترکیب و سودمندی است در اصول و مقدمات دستور زبان

فارسی بخصوص برای نوآموزان غیرفارسی زبان، که با چند پیوست مفید می‌تواند دستنامه کارسازی برای هر نوآموز و حتی محقق ایران پژوه خارجی باشد. پیوست‌ها اینهاست: فهرست فعل‌های رایج فارسی؛ فهرست نامهای عامتر اشخاص (به تفکیک مرد و زن)؛ تقویم و تاریخ‌گذاری؛ اسعار و معیارها؛ اسامی سرزمین‌ها، ایالات و شهرهای عمده ایران و خارج، و نیز دریاها، دریاچه‌ها و رودخانه‌ها. خانم ساتو در مقدمه این کتاب یادآور شده است که خواهر فقیدش زنده‌یاد یوریکو فوروشیما، که فرهنگ فارسی - ژاپنی کارآمدی (آنهم ترجمه از فرهنگ فارسی - روسی) فراهم آورد امید داشت که یک دستنامه دستور زبان فارسی مکمل فرهنگنامه ارزنده خود آماده و منتشر کند، اما بازی تقدیر و مرگ بی‌امان مجال نداد (خانم فوروشیما، کوتاه زمانی پس از انتشار فرهنگنامه خود، سحرگاهی در آتش‌سوزی خانه مسکونی‌اش درگذشت؛ بنگرید به شرحی که در معرفی این فرهنگنامه و نیز سوک از دست رفتن او به ترتیب در شماره‌های ۷۲ - ۷۱ (بهمن و اسفند ۱۳۷۴) و ۷۹ و ۷۶ (تیر - مهر ۱۳۷۵) مجله بخارا نوشته‌ام). اکنون خانم ساتو همتی مردانه در کار آورده و با انتشار این دستور زبان فارسی آرزوی زنده یاد فوروشیما را تحقق داده است. به این عزم و همت و تلاش برای خدمت به زبان و فرهنگ ایرانزمین، آنهم بی‌توقع نام و پاداش و در کهنسالی (خانم ساتو متولد ۱۹۲۷ میلادی است) باید هزار آفرین گفت.

تهران، بازار، و دنیای بازرگانی ایران

خانم یوکو ایواساکی، محقق پژوهشگاه اقتصاد آسیا، حاصل پژوهشهای تازه خود را درباره کسب و کار در ایران و بازار تهران در کتابی ساده و خوش ترکیب و سودمند فراهم آورده که در تابستان سال ۲۰۰۴ از سوی آن پژوهشگاه منتشر شده است. در این مجموعه، نگارنده پس از مقدمه‌ای کوتاه و مفید درباره تحقیق و تجربه خود، حاصل کند و کاوش را در اقتصاد و بازار ایران که با مصاحبه و مشاهده همراه بوده در پنج فصل زیر بیان کرده است:

اول: بازرگان ایرانی در پایان سده (بیستم)؛ شامل مباحثی در محیط و احوال امروزه کسب و کار.

دوم: داستان نماینده‌ای از اهل کسب؛ تجربه‌ها و خاطره‌ها در تهران.

سوم: حال و هوای کسب و کار در تهران؛ شهر و بازار، انواع کاسبکاران، و تغییر کسب.

چهارم: یک رشته تولید و تجارت در تهران و دست اندرکاران آن (پوشاک).

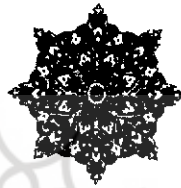
پنجم: داستان بنکداری و بازرگانان؛ چند تجربه.

خانم ایواساکی که دانش آموخته بخش زبان فارسی دانشگاه مطالعات خارجی توکیو است و

روی جلد تهران و بازار دنیای بازرگانی ایران

テヘラン 商売往来

イラン商人の世界

岩崎葉子 著
アジア經濟研究所

۱۲۱

سالی هم به تحصیل و تحقیق در ایران گذرانده، در مقدمه کتاب خود پس از اشاره‌ای به لطف و مذاکره و اقیان زبانی زبان و ادب و شعر فارسی فصاحت و زبان آوری ایرانیان راستوده است، که این هنر همراه تعارف و تسلط به فن طرف گفت و گو بسیار به کار اهل بازار می‌آید. وی می‌افزاید که چون عالم کسب و کار و گفت و گوی اهل داد و ستد او را از کودکی مجذوب می‌ساخته، پس از مطالعه در علم اقتصاد به تحقیق این زیبایی و شیرینی سخن سوداگران پرداخته است؛ و بخصوص در ایران که سنت دیرپای و پیرایه تعارف فنون پیچیده معامله بازرگانی و سودجویی و احیاناً طمع اهل کسب را پنهان می‌کند، این تحقیق برای او گیرایی داشته است.

در مؤخره‌ای بر فصل‌های کتاب، نویسنده از تجربه خود و مشاهده کار بسکداران سخن می‌گوید و اینکه راه و رفتار آنان را با اصول علم اقتصاد جدید موافق یافته است: در اینجا دنیای علم و اصول مجرد با واقعات دنیای داد و ستد نزدیک می‌شود و سادگی و گاه پیچیدگی آن و نیز طبیعت مردمان روی نشان می‌دهد. این کتاب حاصل ده سال تحقیق و تجربه و مشاهده دلپذیر و به یادماندنی نویسنده در بازار و دنیای بازرگانی ایران است.

خانم ایواساکی کتاب خود را به عکس‌های فراوان که در سفرهای متعدد خود به ایران برداشته آراسته، و به جاذبه این مجموعه سودمند که خواننده ژاپنی را با گوشه‌ای از دنیای شگفتی برانگیز غرب آسیا آشنا می‌کند افزوده است.

در اواخر سال ۲۰۰۴ خانم کازوکو کوساکابه دانش‌آموخته بخش ایرانشناسی دانشگاه مطالعات خارجی توکیو در اوایل دهه ۱۹۸۰، که پس از آن هم تحصیل و تحقیق خود را در ایران دنبال کرد، نسخه‌ای از کتاب «داستان‌گین جی و شاهنامه؛ مقایسه شاهکار ادبی ژاپن و شاهکار ادبی ایران» را که در تهران منتشر شده است (نشر نی، ۱۳۸۲) برایم فرستاد. تا آنجا که به یاد دارم و شنیده‌ام، این کتاب پایان‌نامه دکتری خانم کوساکابه است که در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران به راهنمایی یکی از استادان ادب ایران باستان به انجام رسانده است؛ اما ذکر این موضوع در مقدمه کتاب نیافتم. در مقدمه نویسنده می‌خوانیم: «قصد دارد دو اثری را با هم مقایسه کند که خالقان آنها در یک عصر می‌زیستند؛ فردوسی، خالق شاهنامه، بین سالهای ۹۵۰ تا ۱۰۲۰ میلادی می‌زیسته است.» یا ۱۲۰۵ میلادی می‌زیسته، و مؤراساکی شیکیبو، خالق داستان گنجی، بین سالهای ۹۷۰ تا ۱۰۲۰ هدفهای بر ساختن این کتاب چنین برشمرده شده است: «مقایسه این دو اثر؛ تحقیق درباره نویسندگان آنها که معاصر هم بوده‌اند؛ مقایسه دو شاهکار ادبی که در دو سرزمین و در یک عصر پدید آمده؛ ارائه نقدی بر هر یک از دو اثر.» در پایان کتاب نیز «ترجمه خلاصه‌ای از داستان‌گین جی به بهانه این تحقیق» آمده است «خلاصه‌ای از شاهنامه» هم فصل اول این کتاب است. «نقد و مقایسه این دو اثر» فصل پنجم و پایانی این کتاب را ساخته است.

گزارش ژاپنی «اسلام و جنسیت»

کتابی با عنوان «ایسورام تو ژندا»، ژاپنی شده عبارت انگلیسی *Islam and Gender* ترجمه کتابی است با همین عنوان و نوشته زیبا میرحسینی (نشر دانشگاه پرینستون Princeton، ۱۹۹۹ م.) که با مشارکت جمعی از محققان جوان ژاپنی به این زبان در آمده و منتشر شده است (بنگاه نشر آکاشی، تابستان ۲۰۰۴). خانم توموکو یاماگیشی ایران پژوه و استادیار دانشگاه میجی سرویراستاری این ترجمه را داشته، و خانم‌ها هیسائه ناکانیشی دانشیار دانشگاه بازرگانی ناگویا، مادوکا اینایاما، یوکو کیمورا، امی گوتو، آیومی هایاشیدا، کونیکو شیمائو، و ماری نوکی‌ئی و آقای ماسامیچی سایتو پژوهندگان جامعه و فرهنگ ایران در ترجمه فصل‌های کتاب شرکت داشته‌اند. پس از مقدمه‌ای که نویسنده کتاب برای ترجمه ژاپنی نگاشته و به ژاپنی در آمده، ترجمه فصل‌های کتاب آورده شده، و مؤخره نسبتاً مفصلی نوشته خانم یاماگیشی سرویراستار ترجمه ژاپنی در پایان آمده، و در دنبال آن فهرست سودمندی از ترجمه مقاله‌ها درباره اسلام (فصل ۱) و ایران (فصل ۲) که به ژاپنی ترجمه و منتشر شده (صفحه‌های ۶۳۳ تا ۶۴۵)، و

近代イラン金融史研究

—利權/銀行/英露の角逐—

水田正史著

ミネルヴァ書房

● 新刊 著者 水田正史 著
● 新刊 著者 水田正史 著

123

فهرستهای دیگر درباره منابع به دیگر زبانها درباره اسلام و ایران و نیز فهرست منابع و مأخذ کتاب (صفحه‌های ۶۴۶ تا ۶۶۲)، فهرستهای اعلام (۶۶۳ تا ۶۶۹) و معرفی کوتاه ویراستار و مترجمان در پایان کتاب آمده است.

خانم یوکیکو اورانو دانشجوی بخش ایران‌شناسی دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا پس از خواندن این کتاب چنین بیان نظر کرده است: «نویسنده این کتاب اندیشه خود را درباره زن در برابر شریعت و قانون اسلام به قلم آورده است. به نظر او انقلاب اسلامی ایران در خودآگاهی و بیداری زنان اثر شایان داشت، و نهضت حمایت از حقوق زن در همه جهان گسترش یافت. در این کتاب به لباس و پوشش زنان، ازدواج و طلاق، تفاوت میان زن و مرد، و مطالب دیگر درباره وضع زن ایرانی مسلمان پرداخته شده است. تغییر احوال در ایران سرگیجه‌آور است؛ اما نویسنده به آینده زن ایرانی و سعادت‌مندتر شدن او امید دارد. این کتاب می‌گوید که برای حل مسائل زنان در ایران باید با نظر به واقعیت‌های دین و تحول سیاسی - فرهنگی و دگرگونی در سنت، و با ملاحظه جریان تاریخی اقدام کرد؛ و این مسیری دشوار و طولانی است.»

تحقیق در تاریخ مالیه ایران معاصر

کتاب تازه‌ای از آقای ماساشی میزو تا دانشیار دانشگاه اوساکا شوگیو و پژوهنده تاریخ مالیه و

● روی جلد کتاب ایران توشیرو تامه‌نو

بانکداری در ایران منتشر شده که عنوان آن «کین‌دای ایران کین یوئشی کینیکو» (تحقیق در تاریخ مالیه ایران معاصر: امتیازها، بانکها، رقابت انگلیس و روس) است (نشر مینروا، کیوتو، ۲۰۰۳ م.). آقای میزوتا دانش آموخته دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا که، از آغاز کار، مالیه و بانکداری ایران در شروع عصر جدید و دوره قاجار را زمینه تحقیق و تألیف ساخته، در این اثر نتیجه بررسی‌های اخیر خود را فرا نهاده است. خانم کومی کاواتا پژوهنده تاریخ عصر قاجار و مدرّس دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا در معرفی این اثر نوشته است: «این کتاب به توضیح وضع مالیه ایران از دهه ۱۸۳۰ میلادی تا جنگ جهانی اول می‌پردازد. ایران در دهه ۱۸۳۰ هدف «ضربه اروپا» (تحمیل استعمار) شد، و از حدود سال ۱۸۷۰ با واگذارن امتیازها به فرنگیان «پیشروی امپریالیسم» را تجربه کرد. این هر دو پیشامد در زمینه مالیه روی نمود. راه یافتن محصول پنبه انگلیسی (از هند زیر استعمار) که همانا ضربه اصلی و مستقیم اروپایی بود با ساز و کار مالیه پیوند خورد؛ و با تثبیت پیشروی قدرت و مطالع استعمار، بانکهای انگلیس و روس در ایران تأسیس شد و روابط ایران با غرب بدینسان و در این سو توسعه یافت. در این میان رشد صاحبکاران اقتصاد داخلی پیدا آمد، و این احوال به جنبش مشروطه‌خواهی در آغاز سده بیستم پیوست.

«از سوی دیگر، مسأله مالیه که از اواخر قرن نوزده تشدید شده بود، بعد از مشروطه حل

ズイーバー・ミール||ホセイニー

山岸智子 [監訳]

中西久枝 稲山円 木村洋子 後藤絵美

小林歩 斎藤正道 嶋尾孔仁子 貫井万里子

イスラームとジェンダー

現代イランの素教

نشده ماند، و ایران ناچار بود که به استقراض تکیه کند. موضوع وام دادن به ایران مایه رقابت و درگیری میان انگلیس و روس در اینجا بود. کنار آمدن این دو دولت با قرار داد سال ۱۹۰۷ (تقسیم ایران به دو منطقه نفوذ) نقطه عطفی در خصومت آنها بر سر ایران بود، و بر مسأله استقراض اثر عمده داشت تا جایی که وزیر خارجه انگلیس برای حفظ توافق با همسایه شمالی ایران از کار تجارتخانه‌های لندن که می‌خواستند به دولت ایران وام بدهند جلو گرفت. پس، یکی ازین تجارتخانه‌ها در پی جلب نظر روسیه برآمد، طرح‌های استخراج نفت و کشیدن راه آهن هم در سمت و سوی توافق دو دولت پیش رفت، و در اینجا هم بانکهای انگلیس و روس تا آغاز جنگ جهانی اول مداخله ننگفت کردند.

«با این مقدمه، رویدادهای سیاسی مانند انقلاب مشروطه را هم می‌توان بر پایه ملاحظات اقتصادی و احوال مالیه ایران تبیین کرد. به علاوه، در این سالها لندن بازار مالی دنیا بود، و تاریخ مالیه ایران را جدا از وضع بازار پول لندن نمی‌توان توضیح داد.»

این کتاب در هفت فصل و حاوی مطالب زیر است:

فصل اول: «ضربه غربی» و مالیه؛ تجارت خارجی انگلیس، ایران و روسیه، کمبود پول، بانکهای خارجی.

فصل دوم: رشد اقتصادی و بانک شاهنشاهی.

فصل سوم: سیاست «استیلاي سرمایه‌داری» روس و بانک استقراضی.

فصل چهارم: مالیه انگلیس و روس و پیدا آمدن طبقه صاحبکاران اقتصادی داخلی.

فصل پنجم: انقلاب مشروطه و موضوع تأسیس بانک ملی ایران.

فصل ششم: کنار آمدن انگلیس و روس، و مسأله وام دادن به ایران.

فصل هفتم: تحوّل مالیه ایران و مالیه انگلیس و روس پیش از جنگ جهانی دوم.

مقاله‌ها

گل ولای، خاکستر و آب حیات

در شماره تازه (دوره ۴۶، سال ۲۰۰۳) مجله اورپنتو، سالنامه انجمن خاورشناسی ژاپن، مقاله‌ای از استاد تئایچی ایموتو با این عنوان آمده، که همچون بسیاری دیگر از مقاله‌های این پژوهنده عقاید عامه دربارهٔ باورهای رازگونهٔ مردم ایران و جهان است. نویسنده در مقدمه یادآور می‌شود که پیترو دل‌واله Pietro Della Valle، سفرنامه‌نویس اروپایی سدهٔ هفده میلادی، نوشته است که مردم اصفهان در روز نهم ماه محرم تن به ریاضت‌کشی می‌دادند، بدینسان که بسیاری از مردم نادر در پررفت و آمدترین گذرهای شهر خود را سراپا و تا بناگوش در گل ولای فرو می‌بردند و سر و صورت را نیز با ظرفهای سفالین می‌پوشاندند، و سراسر روز در این حال می‌ماندند. کسانی دیگر سراپا برهنه می‌شدند و آنگاه تن خود را یکسره با لجن سیاه می‌کردند. این رسم‌ها از اسلام برنیامده و ریشه در آدابی دارد که از روزگار باستان و به نشانهٔ مردن و باز زاده شدن هنگام نزدیک آمدن نوروز در سراسر آسیا رایج بوده است. نویسنده مقاله به شرح این نکته می‌پردازد که پیشینیان عقیده داشتند که گل و لای و خاکستر به انسان خاکی نیروی آنرا می‌دهد که پس از مردن باز زاده و زنده شود؛ و می‌افزاید که تن شستن در آب حیات نیز نشانه‌ای از همین رسم است که در میان مردم چین، ژاپن و دیگر اقوام یافته می‌شود.

ایران‌شناسی در سدهٔ بیستم

تحقیقی در تاریخچهٔ ایران‌شناسی در ژاپن معاصر با عنوان «زبان‌شناسی و ادب فارسی؛ سهم محققان ژاپن در سالهای دههٔ ۱۹۲۰ تا ۱۹۸۰» نگاشته آقای موریو فوجی‌ئی استاد بخش زبان فارسی و ایران‌شناسی دانشگاه مطالعات خارجی توکیو در شمارهٔ سی و هفتم Orient، سالنامهٔ انگلیسی زبان انجمن خاورشناسی ژاپن، منتشر شده که مروری کلی و کوتاه اما آگاهاننده در فعالیت و دستاورد ایران‌پژوهان ژاپن در این چند دهه است. این مقاله از فضل تقدّم کامه‌تارو یاگی و شوچی ماتسوشیتا در تحقیق در زبان و ادب فارسی یاد کرده و نیز به کارهای پروفیسور

کوچی کامیوکا و پرفسور تاکه‌شی کاتسو‌فوجی، بترتیب در زبان‌شناسی و لهجه‌شناسی فارسی و دری، اشاره کرده است. در فصلی دیگر نیز به کارهای ارزنده پروفیسور کُور یاناگی و پروفیسور اوکادا در تهیه متون آموزشی، و تلاش محققانی مانند پروفیسور کان کاگایا و پروفیسور هیداکا در بررسی جامعه ایران و ادب فارسی پرداخته است.

مقاله‌های استاد کُورودا

از آقای پروفیسور تاکه‌شی کُورودا استاد ایران پژوه دانشگاه توهوکُ (در شهر سیندای، در شمال ژاپن) امسال دو مقاله برابم رسید؛ یکی با عنوان جنبه و جلوه تاریخ و فرهنگ اقوام اروپا - آسیایی، که بیشتر به بررسی احوال بخشی از آسیا که خاور نزدیک خوانده شده است می‌پردازد. در مقدمه آمده است که امروزه در بسیاری از نواحی گستره اروپا و آسیای وسطی مردمی زندگی می‌کنند که به ترکی سخن می‌گویند، و این مقاله می‌کوشد تا جنبه‌های پویای این اقوام را از جهات نژادی، انسان‌شناسی، سیاست و اقتصاد پی‌گیرد. در سال ۲۰۰۰ میلادی مرکز تحقیق شمال شرق طرحی برای بررسی تغییر و تبدیل‌های نژادی، قومی و فرهنگی در این نواحی تدوین کرد؛ و برای سهولت کار، بررسی را میان سه گروه تقسیم کرد تا احوال کنونی اقوام ترک زبان را به مطالعه درآورد.

مقاله دوم آقای کُورودا به روابط ایران و روسیه شوروی در اواخر دوره نهضت جنگل براساس اسناد روسی می‌پردازد. در این مقاله با نظری به زندگی و کارهای حیدرخان عمو اوغلی و ارائه دو سند روسی مرتبط با نهضت جنگل، روابط ایران و شوروی در دوره‌ای که جنگلی‌ها در گیلان مدعی برقرار کردن حکومت جمهوری سیالیستی بودند بررسی می‌شود. این هر دو مقاله در مجله مرکز مطالعات آسیایی دانشگاه توهوکُ درج شده است.

نوشته‌ها و ترجمه‌های موری موتو

امسال (۱۳۸۳) هم ایران پژوه جوان و پویا و پرتلاش، آقای کازوئو موری موتو، استادیار دانشکده ادبیات دانشگاه هوکایدو، که از بهار ۱۳۸۴ به دانشگاه معتبر توکیو نقل مکان خواهد کرد، چند مقاله و ترجمه تازه منتشر شده‌اش را از راه لطف فرستاد، و با نامه‌های نفز و پُر نکته و محتوا ساعاتی خوش ارمغانم داشت. در آخرین نامه‌اش مژده داده است که به دانشگاه توکیو خواهد رفت، که بی‌تعارف خبر فرخنده‌ای است برای آینده ایران‌پژوهی در این دانشگاه.

بخش دوم ترجمه آقای موری موتو از سفرنامه ناصر خسرو در شماره ۳۶ / دسامبر ۲۰۰۴ شی هو Shihō، نشریه علمی دانشگاه هوکایدو، منتشر شد و مترجم وعده داده است که بخش

سوم آن تا پایان سال ۲۰۰۴ این مجله و بخش چهارم و پایانی ترجمه سفرنامه ناصر خسرو با همه مشغله وی در مرحله انتقال از هوکایدو به توکیو - در میانه سال ۲۰۰۵ منتشر شود. باید امید داشت که این ترجمه که با شرح و افزوده‌های سودمند کوشنده همراه است به صورت مستقل نیز در کتابی انتشار یابد و سہلتر در دسترس پژوهندگان تاریخ و ادب ایران در ژاپن در آید. دو مقاله تازه در آمده آقای موریموتو یکی «مطالعاتی در نقاب الطالبین برای درک برای درک و دریافت پراکندگی سادات در آغاز کار» A Preliminary Study on Diffusion of the Niqāba al - Tālibīyīn; Towards an Understanding Early Dispersal of Sayyids است که در مجموعه مقاله‌هایی زیر عنوان The Influence of Human Mobility in Moslim Societies به کوشش هیده میتسو کوروکی (Hidemitsu Kuroki, Kegan Paul) لندن، نیویورک و بحرین، ۲۰۰۳) در سلسله «مطالعات زمینه‌ای اسلامی» (شماره ۴) منتشر شده است.

آقای موریموتو در نامه ۲۲ اکتبر ۲۰۰۴ خود در پاسخ پیشنهادم که روایتی فارسی هم از این مقاله آماده کند نوشته است: «فکر می‌کنم نویسنده اثر پژوهشی می‌تواند نسبت به آن اثر نظرهای مختلفی داشته باشد. ممکن است که اطمینان کامل داشته باشد که اثر ارزش دارد. هم ممکن است که فقط امیدوار باشد که ارزشمند باشد... مقاله نقاب طالبین نزد من به مورد دوم تقسیم‌بندی می‌شود... مقاله‌ای است که در آن «حدس براساس حدس» زیاد به کار رفته و خودم هم متوجه نیستم چقدر توانستم به واقعیت نزدیک بشوم. تنها چیزی که می‌شود اطمینان داشت آن است که کاری که براساس منابع می‌تواند انجام بگیرد در آن مقاله به طور سیستماتیک انجام نگرفت...»

مقاله دیگر آقای موریموتو که در دفتر ارائه نتایج طرح پژوهشی دانشگاه آمده بررسی تألیفی است درباره انساب سادات (سیدعبدالعلی عظیمی؛ شجره‌نامه و نسبت‌نامه سادات مرعشی یزد و فارس - خاندان میرسعید - شیراز، نشر مؤلف، ۱۳۷۵) که مروری است بر القاب سید و میر و کاربرد آن در جامعه اسلامی ایران، و مفهوم و اهمیت اجتماعی آن.

مطالعات باستانشناسی در گیلان در سال ۲۰۰۲

در شماره سال ۲۰۰۳ اورینتو که در سال ۲۰۰۴ منتشر شد، مقاله‌ای از آقای تاداهیکو اوتسو استاد مرکز و موزه مطالعات قوم‌شناسی ژاپن در اوساکا در گزارش پژوهشهای باستانشناسی سال ۲۰۰۲ در گیلان درج شده است. این گزارش به بررسی جریان و نتیجه کار هیأت مشترک باستانشناسی ایران و ژاپن در گیلان پرداخته، و از اهداف و دستاوردهای آن در تعیین مقبره‌های

باستانی و تاریخ تمدن در حوزه سفیدرود یاد کرده است. همکاری باستانشناسی میان کارشناسان ایرانی و ژاپنی که پس از انقلاب اسلامی دچار وقفه شده بود، با تجربه‌های تازه از سرگرفته می‌شود؛ و با علاقه و اهمیتی که جامعه دانشگاهی و پژوهشی ژاپن به کار باستانشناسی می‌نهد، رونق گرفتن این فعالیت‌ها در پیشرفت مبادلات فرهنگی دو کشور سهم شایان خواهد داشت.

اسلام و ایران

در مجلس آشنایی با پژوهندگان بخش اسلام‌شناسی و در فرصت کوتاه پیش از آغاز سخنرانی آقای دکتر سیدمصطفی محقق داماد در دانشگاه دوشیسا در کیوتو، هدیه‌ای نامنتظر نصیب شد، و آن نسخه‌ای بود از مقاله آقای کوء ناکاتا، دانشیار پیشین دانشگاه یاماگوچی و محقق و رئیس کنونی مرکز مطالعات ادیان توحیدی در دانشگاه دوشیسا درباره نظریه ولایت فقیه و نگرش آن در مناسبت با حاکمیت و قانون اساسی، که در شماره دوره سی و پنجم (سال ۲۰۰۰) مجله Orient، نشریه سالانه انگلیسی زبان انجمن خاورشناسی ژاپن، درج شده است. آقای ناکاتا عربی‌دان است و با زبان فارسی هم آشنایی دارد، و بی‌یقین وجود او در دانشگاه دوشیسا و در مرکز مطالعه ادیان توحیدی در پیشرفت مطالعات اسلامی در اینجا مؤثر خواهد بود.

منتشر شد:

حافظ ناشنیده پندت فرنگی

برگی چند از دفتر خاطرات محمد کلندام

نوشته

ایرج پزشک‌زاد

انتشارات شهاب و نشر قطره — تهران خیابان فاطمی — خیابان ششم — پلاک ۹

تلفن ۲ — ۸۹۷۳۳۵۱